

פתח דבר

הלקט 'משום כבוד הבריות' — דברי תז"ל על כבוד הבריות' המוגש בזאת למעיין יוצא לאור על ידי המרכז ההוראת האגדה במכללת אפרתה. עניינו העיקרי הצגת קובץ אגדות העוסקות בכבוד האדם ופרשנותן. תקוותנו שהאגדות תפתחנה פתח לעולמם של חכמינו, ושמקיירי רבני חכמים — הוגים, מורים ומחנכים יתעוררו לעשות בהן שימוש חינוכי.

האגדות לוו בביאור מתאים המתמקד במיוחד בהיבטים הקשורים בנושא הלקט — כבוד האדם. אנו לא ראשונים לעסוק באגדות אלו. בכמה מהן הלכנו בעקבות מחקרים קודמים, ואלה צוינו בשולי ביאורנו.

עיוננו מכוון לקרא המגלה עניין בעולמם של חכמים וברעינוותיהם. ועם זאת, יש בו כדי לשמש מנוף לדיון חינוכי, כמובן על פי שיקול דעת דידקטי ההולם את יכולת התלמידים. העוסקים במלאכה זו מתקשים לעתים בהבנת דרכי ההבעה של חכמינו, השונות מאוד מאלו שלנו. ביאורנו לאגדות בא לענות כל קושי זה. חשוב לעמוד על כך, משום שבמקרים מסויימים ניסוח והסבר לא מוצלחים של דברי תז"ל יכול להשיג את המטרה ההפוכה — לפגוע בזולת במקום לכבדו!

המחברים מבקשים להביע את רגשי תודתם העמוקה לד"ר צבי גסטוירט — ראש מכללת אפרתה, לגב' מיכל נדב — סמנכ"ל ארגון ומינהל במכללת אפרתה ולחברנו ציון עוקשי על סיועם ועידודם. לחברי-נו שותפינו במועצת המערכת המורחבת, שקראו ועיינו, העירו והאירו, לימדונו רבות. לכולם שלמי תודה.

לגב' אורנית בודנהיימר אשר תרמה מכשרונה בנפש חפצה לאיור החוברת. לגב' חנה קרומר שציירה את תמונת השער, לגב' חני בן-גד, מזכירת המערכת, אשר ללא עבודתה המסורה לא היה מגיע לקט זה לידי פרסום. כולם יעמדו על הברכה.

מבוא

זכויות האדם, היחס לזולת, מעמדו של האחר — נושאים אלה מהווים עיקר בחשיבה המוסרית האנושית מקדמת דנא. דומה, כי חרף ההתקדמות העצומה שחלה בחשיבה על נושאים אלו, השאלות הבסיסיות הכרוכות ביחס של אדם לאדם ממשיכות להיות אתגר חשוב גם בהווה. התורה שנקטה עמדה עקרונית של 'כצלם אלוהים ברא את האדם' סללה נתיב ברור מאוד ברבר כבוד הבריות שנבראו בצלם, וברבר זכויותיהם. מיותר לציין כמה רבות הן ההלכות והניסוחים הרעיוניים הכרוכים בנושא. ייטיבו להרגיש זאת הפתגמים הקולעים ממסכת אבות: "רבי אליעזר אומר: יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (פ"ב מ"ו); "בן זומא אומר... איזהו מכובד המכבד את הבריות" (פ"ד מ"א), ובצדס העמדה העקרונית: "הוא היה אומר: אל תהי בו לכל אדם, ואל תהי מפליג לכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום" (פ"ד מ"ג).

טיפול רחב במכלול המאמרים ובמכלול הנושאים היוצאים מעמדת התורה ברבר כבוד הנבראים בצלם, דורש מסגרת יותר מקיפה. בלקט המובא בזה נקטנו גישה ממוקדת הן בצמצום והן כשיטת ההצגה. מה שהנחה את בחירתנו בתוך הים הגדול הזה, היה ההתייחסות לאחר ולשונה. בחרנו להציג זאת דרך מבחר קטעי אגדה — חלקם מפורסמים וחלקם פחות. דומה כי ההתייחסות לאחר הוא קו מאחד להרבה מהאגדות המובאות בזה. לא חיפשנו את האמירות הישירות והמפורשות. לדעתנו, הרבה מפרי הגותם של חז"ל מונחים בין השיטין של הכתובים. נציין עוד, שביאורנו נושא בעיקרו אופי ספרותי, אולם אין הוא שיטתי. כמתבקש מאופיו של קובץ המוקדש לנושא ייחודי — כבוד האדם, שמנו דגש על הפרשנות המקובלת לנושאים אלו. אף שהניתוח בדגשים אלו מפורט קמעא, הוא איננו כולל הכול, ויש לקוות כי הקורא יראה בו הצעה ופתח לדיון, שיש בו לעורר דיון ציבורי רחב יותר בסוגיות העומדות ברום עולמה של האנושות הנאורה.

השאיפה לגלות את העמדות היהודיות ואת הרעיונות היהודיים בנושא כבוד האדם מחייבת תיחום הנושא. אין ספק שעולם ההלכה מלא וגדוש בקביעות, שמטרתן כיבוד הזולת. בראייה רחבה ניתן לראות את הנושא הזה עומד במרכזם של סדרים שלמים במשנה (נשים, נזיקין). אין לראות בהלכה אך ורק קביעות משפטיות יבשות. עיון מעמיק מגלה כי רעיונות רבים גנוזים בה, ויחד עם זאת, טבעי הוא שהאגדה מכוונת יותר למחשבה. על כן בחוברת זו נצטמצם ברברי אגדה. אולם פטור בלי דבר הלכה אי אפשר, ודומה כי דברי רמב"ם בעניין כבוד הבריות יפים הם לעמוד בפתחו של לקט זה: "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו... והמתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא" (הלכות רעות פ"ו ה"ג); "... ומהם חמשה דברים העושה אותם אין חזקתו לשוב מהם, לפי שהם דברים קלים בעיני רב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא... המתכבד בקלון חברו אומר בליבו שאינו חטא לפי שאין חברו עומד שם ולא הגיע לו כושת ולא ביישו, אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חברו או חכמתו, כדי שיראה מכללו שהוא מכובד — וחברו בזוי" (הלכות תשובה פ"ד ה"ד).